بررسی و نقد مهدی پازوکی از لایحه بودجه ۱۴۰۲ در حزب ندای ایرانیان

استراتژی اقتصادی دولت در لایحه ۱۴۰۲ مشخص نیست

موفق‌ترین برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب، برنامه خاتمی بود

انتقادها نسبت به عملکرد اقتصادی رئیسی به‌عنوان منتقد تندوتیز روحانی در دولت دوازدهم، زمانی بیش‌ازپیش شدت گرفت که او با تمدید برنامه ششم دولت روحانی آن‌هم برای بار دوم، در لایحه بودجه ۱۴۰۲ نیز بودجه شش دستگاه و نهاد دولتی را به ۴۲ درصد و برخی دیگر را به ۳۲ درصد افزایش داد. علاوه بر این، دولت برای تأمین کسری بودجه، رقم مالیات را تا ۴۰ درصد بالا برده است؛ مالیاتی که خود فارغ از تورم، رکود و وضعیت دشـوار معیشتی، فشار بسـیار مضاعفی بر دوش جامعه ایران تحمیل خواهد کرد و این در تضاد با وعده‌های رئیسی در کارزار انتخابات ۱۴۰۰ است. بر این اساس، شورای سیاسـت‌گذاری حزب ندای ایرانیان از مهدی پازوکی، اقتصاددان دعوت کرد تا ضمن نقد برنامه توسعه هفتم، لایحه بودجه ۱۴۰۲ را بررسی کند. ازاین‌رو، پازوکی معتقد است: «دولت در شرایطی که امروز باید مخارج خود را کم کند، برعکس مخارجش را در بودجه ۱۴۰۲ بالا برده اسـت و این نتیجه‌ای جز کسری بودجه، افزایش نقدینگی، تورم و کاهش ارزش پول ملی در پی نخواهد داشت و تبعات منفی آن گریبان اقشار آسیب‌پذیر و تهیدستان جامعه را خواهد گرفت».

لایحه بودجه ۱۴۰۲ تقریبا مانند سنوات قبل است

مهدی پازوکی، اقتصاددان و اسـتاد دانشگاه در جلسه شورای سیاست‌گذاری حزب «نـدای ایرانیان» دربـاره نقاط ضعف لایحـه بودجه ۱۴۰۲ گفت: بودجه ۱۴۰۲ کشـور یک لایحه انبسـاطی اسـت. شاه‌کلید این بودجه هم این اسـت که استراتژی اقتصادی دولت به‌هیچ‌روی در این لایحه مشـخص نیسـت. رئیسـی به‌رغم اینکـه در انتخابات ریاسـت‌جمهوری می‌گفت مـن هفت‌هزار صفحه برنامـه دارم، هنوز هفت صفحه از برنامه‌اش هم منتشرنشـده اسـت و لایحه ۱۴۰۲ مانند بودجه ۱۴۰۱ نیز فاقد اسـتراتژی توسعه اقتصادی است و تقریبا مانند بودجه سنوات قبل است. برخلاف اینکه در لایحه اعلام‌شده کارکنان دولت قرار اسـت ۲۰ درصد دستمزدشان افزایش پیدا کند، بشخصه معتقدم افزایش دستمزدها اشتباه اسـت و به‌جای آن بهتر است دولت، بر روی کنترل میزان تورم متمرکز شـود. عدم تطابق میزان دستمزدهای کارکنان دولت با نرخ تورم در حالی است که دولت رئیسی منتقد تندوتیز دولت روحانی بود و همواره انتقادش بر این بود که کشور را به اینجا رسانده و نرخ رشد اقتصادی، تورم و میزان بی‌کاری چنین است. حالا پرسـش اساسی از دولت رئیسی این است که اگر روحانی عملکرد درستی در دوره مدیریتش نداشت؛ چرا شما برنامه‌اش را تمدید می‌کنید؟!

مخارج دولت چیزی بالغ‌بر بالای ۴۰ درصد افزایش پیدا کرده است

پازوکی در ادامه درباره ایرادات و چرایی نبود اسـتراتژی اقتصادی مشخص در لایحه بودجه ۱۴۰۲ اظهار کرد: دولت رئیسی در سال ۱۴۰۱ برنامه ششم توسعه دولت روحانی را برای یک سـال تمدید کرد و اکنون بازهم در لایحه جدید به دنبال تمدید برنامه ششم توسعه است و این نشان از این مهم دارد که دولت هیچ استراتژی مشخص اقتصادی‌ای ندارد. تنها تفاوت این لایحه با سنوات گذشته در این است که مخارج دولت چیزی بالغ‌بر بالای ۴۰ درصد افزایش پیداکرده است. درحالی‌که دولت بودجه کارکنانش را ۲۰ درصد افزایش داده است.

افزایش مخارج در بودجه ۱۴۰۲ به کسری بودجه می‌انجامد

ایـن اقتصاددان افزود: دولت در شـرایطی کـه امروز باید مخارج خـود را کم کند، برعکس مخارجش را در بودجه ۱۴۰۲ بالابرده اسـت و این نتیجه‌ای جز کسری بودجه در پـی نخواهد داشـت. درحالی‌که این کسـری بودجه به افزایـش نقدینگی، تورم و کاهش ارزش پول ملی منتج خواهد شـد و تبعات منفی آن گریبان اقشـار آسیب‌پذیر و تهیدستان جامعه را خواهد گرفت. مثلا بودجه کمیته امداد، دانشگاه امام صادق حدود ۴۰ درصد، بودجه دبیرخانه شـورای عالی انقلاب فرهنگی، مجمع تشخیص مصلحت بـه بالای ۳۵ درصد و بودجه صداوسـیما هم بالای ۴۰ درصـد افزایش یافت و علاوه بر این، در ردیف‌های مختلف نیز قراراسـت بودجه به صداوسـیما اختصاص پیدا کند. این درحالی اسـت که آموزش عمومی در کشور دچار مشکل است؛ دولت بودجه مراکز دیگر را افزایش داده اسـت. طنز مسئله اینجاست؛ درحالی‌که حوزه علمیه هم هست و فارغ‌التحصیلان دانشکده الهیات مشهد، تهران، شیراز و اصفهان بی‌کار هستند، دانشگاه معارف اسـلامی هم ایجاد کرده‌اند. طنز مسئله اینجاسـت که ده‌ها دانشگاه در لایحه بودجه ۱۴۰۲ وجود دارد که دانشـکده ندارند؛ مانند دانشگاه بناب و جهرم. در شرایطی که کشـور در تحریم‌های ناجوانمردانه به سـر می‌برد، رشـد بودجه جاری خصوصا به بخش‌های یادشـده و... به‌شدت افزایش پیدا کرده است. نگاه و برخورد دولت با بودجه ۱۴۰۲ در حالی اسـت که اقتصاد فرمان و دسـتور نمی‌پذیرد و نیاز دارد که با آن برخورد علمی و کارشناسی شود.

مولدسازی دارایی‌ها در صورت روال بودجه ۱۴۰۱، تحقق نمی‌یابد

پازوکی با بیان اینکه مولدسـازی دارایی‌های دولت خوب اسـت اما شـکل اجرای آن مهم اسـت، تأکید کرد: درواقع شـکل اجرای این مصوبه منجر به افزایش نگرانی‌ها نسـبت به آن شده است. متأسـفانه دولت فعلی و قبلی در مولدسازی دارایی‌ها ناکام بودند. درحالی‌که مولدسـازی دارایی‌ها می‌تواند مهم‌ترین منابع دولت باشـد و جلوی رشد نقدینگی را بگیرد و از هزینه‌های غیرضروری دولت بکاهد و همچنین منبعی برای مخارج دولت باشد تا با آن بتواند کسری بودجه را جبران کند. در مولدسازی، دولت باید دارایی‌های مازاد و بدون اسـتفاده را بفروشد و صرف پروژه‌های عمرانی کند. بخشی از این دارایی‌ها رانت است. برای مثال در مراکز استان‌ها ما خانه سازمانی داریم. فرد خانه خودش را اجاره می‌دهد و در خانه دولت می‌نشـیند. درواقع دلیل کسـری بودجه هم همین پول پرقدرت است که از طریق کسری بودجه وارد اقتصاد ایران شده است و زندگی را برای توده‌های مردم مشـکل کرده است. مولدسـازی دارایی‌ها در بودجه ۱۴۰۲، ۱۰۸ هزار میلیارد اسـت و اگر به روال بودجه ۱۴۰۱ باشد، تحقق پیدا نخواهد کرد به‌خصوص اکنون که سه قوه همگام با یکدیگر هستند و دولت حمایت قوه قضائیه را دارد، فرصت خوبی برای فروش این اموال غیرضرور و جبران کسـری بودجه است؛ زیرا نگهداری این دارایی‌ها، پول نیاز دارد؛درحالی‌که تنها سـازمان بودجـه و برنامه در جردن تهران، ۳۴ واحد مسکونی دارد که خاک می‌خورد.

چوب بودجه را همواره دولت‌ها می‌خورند

این اقتصاددان با اشاره به اینکه فروش اوراق اسلامی که همان اوراق قرضه است و بر روی آن صفت اسـلامی گذاشته‌اند، راه دیگر تأمین کسری بودجه است، ادامه داد: در سـال ۱۴۰۲ قرار است حدود ۱۸۵ هزار میلیارد تومان از این اوراق به فروش برسد. البته بدهی‌اش بـرای دولت‌های آتی خواهد ماند اما در شـرایط کنونی فروش اوراق قرضه می‌تواند راهگشـا باشـد و این همان بخش درآمدی بودجه اسـت. در بخش پرداخت مالیات به‌عنوان یکی از راه‌های تأمین کسـری بودجه؛ بـا افزایش ۵۹ درصدی مالیات، نرخ تورم بیش‌ازپیش تشـدید می‌شـود. بااین‌وجود اگر قراراست از مردم مالیات گرفته شود، باید معافیت مالیاتی برداشته شـود. بدین مفهوم که از کارگر تا مسئول عالی‌رتبه اگر درآمدش بالاتر از حد قانونی اسـت، باید مالیات پرداخت کند، در این صورت مالیات وصول خواهد شد. مسئله دیگر بحث فروش نفت است که با تشدید تحریم‌ها، عدد ۶۰۰ هزار میلیـارد تومان تحقق پیدا نخواهد کرد، این رقم فقـط در صورت تعامل با جهان تحقق پیدا می‌کند که از همان ابتدا به‌خوبی آشـکار بود دولت رئیسـی عزمی برای آن ندارد. به‌طور کل، بودجه ۱۴۰۲ نشـان می‌دهد که هیچ تدبیری در کار نیست، درحالی‌که چوب بودجه را همیشه دولت‌ها می‌خورند و عدم تحقق برنامه یک‌ساله دولت می‌تواند تبعات بسـیار منفی برای اقتصاد ملی، اقشار آسیب‌پذیر و توده‌های زحمتکش به دنبال داشته باشد و این ناشی از همان مدیریت اقتصادی ضعیف نبود تدبیر در کشور است.

پازوکـی همچنین اظهار کرد: موفق‌ترین برنامه اقتصـادی قبل از انقلاب، مربوط به برنامه چهارم توسـعه کشور در سال‌های ۱۳۴۶ لغایت ۱۳۵۱ است. در این برنامه رئیس سـازمان برنامه خداداد فرمانفرماییان فارغ‌التحصیل از آمریکا و استاد دانشگاه و رئیس بانک مرکزی و سازمان برنامه‌وبودجه شاه بود و نقش مهمی در تدوین برنامه‌های سوم و پنجم توسـعه ایران در زمان پهلوی داشت. در تدوین برنامه پنجم توسعه، خداداد به شاه می‌گوید نزدیک نیمی از مردم بی‌سوادند و وضع بهداشت بسیار بد است، شاه هم در پاسخ به او می‌گوید تو نمی‌فهمی. خداداد از جلسه خارج می‌شود و فردای آن روز نامه اسـتعفایش را به هویدا می‌دهد. یکی از دلایل سقوط شاه این بود که عناصر تکنوکرات را در برنامه پنجم توسـعه کنار زد و چون فکر می‌کرد درآمد نفتی بالا رفته اسـت، هر تصمیمی که دلش می‌خواهد در آن می‌تواند اعمال کند. بهترین برنامه توسـعه بعد از انقلاب هم برنامه سوم جمهوری اسلامی است. درحالی‌که خاتمی یک چهره فرهنگی بود ولـی وقتی با جهان به‌خوبی تعامل کرد، شـاخص‌های اقتصادی مثبت، روند نرخ تورم کاهنده، روند سـرمایه‌گذاری فزاینده، روند بی‌کاری کاهنده و رشد اقتصادی فزاینده شـد. برنامه چهارم هم مربوط به دوره احمدی‌نژاد بود با این تفاوت که مانند رئیسی نه برنامه‌ای برای پیشبرد اقتصادی داشت و نه اعتقادی به برنامه توسعه داشت. مرتب به کارشناسان سازمان برنامه‌وبودجه توهین می‌کرد و برنامه چهارم را نه اجرا می‌کرد و نه خود نیز برنامه‌ای کاراتر برای اداره امور داشت. ما بیش از ۷۶ سال برنامه توسعه داریم و برنامه پنجم توسعه جزء ضعیف‌ترین برنامه‌ها در کشور است که در دولت احمدی‌نژاد تهیه شد.

اقتصاد فرمان و دستور نمی‌پذیرد

این استاد دانشگاه با تأکید بر اینکه اقتصاد ایران به‌شدت از بی‌انضباطی رنج می‌برد و این ناشی از همان بی‌برنامگی و افزایش غیرضروری مخارج است، افزود: باید انضباط و سلامت اقتصادی را به ایران بازگردانیم که برای این کار حداقل سه اقدام اساسی برعهده دولت است؛ نخست «انضباط پولی» در سیستم بانک مرکزی یعنی بانک مرکزی جلوی رشـد فزاینده بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی را بگیرد؛ زیـرا بدهی بانکی یکی از عوامل حجم نقدینگی در ایران اسـت؛ چراکه اقتصاد دستور و فرمان نمی‌پذیرد. دولت اگر پول دارد، پروژه‌ای را آغاز کند؛ اما حق ندارد نسبت به منابع بانکی مردم تصمیم بگیرد. وقتی می‌گوید تا نرخ چهار درصد، باید مابه‌التفاوتش را در بازار بدهد در غیراین‌صورت سیستم بانکی ورشکسـته می‌شود. مسئله دوم «انضباط مالی» در سند بودجه است. مدیران در ایران کشـور را گران اداره می‌کنند. برخلاف همه جای جهان، در ایران مدیران سعی در افزایش مخارج‌های غیرضروری دارند؛ نمونه‌اش چند برابرشـدن دانشگاه‌ها و درنتیجه افزایش فارغ‌التحصیلان بی‌کار اسـت. برای مثال در شـهر قم هفت دانشـگاه دولتی داریم که به‌تازگی هشـتمین دانشگاه دولتی هم باز شد و همه این دانشگاه‌ها در بودجه ردیف دارند. درحالی‌که در برخی از اسـتان‌ها مانند سیستان‌وبلوچستان، دانش‌آموزان حتی نیمکت و تخته‌سـیاه هم ندارند و قابل‌فهم نیسـت که منابع کشـور صرف امور غیرضروری شـود و برخی از اسـتان‌ها، از نبود بدیهی‌ترین و حداقلی‌ترین امکانات رنج ببرند. علاوه‌براین، ده‌ها خبرگزاری دولتی از بودجه دستگاه‌های دولتی استفاده می‌کنند؛ درحالی‌که کشـورهای بزرگ جهان، تنها یک یا دو خبرگزاری دولتی دارند. کدام کشـور را در جهـان دیده‌اید کـه رادیو و تلویزیون دولتی‌اش، روزنامه هم چاپ کند؟! سـومین بی‌انضباطـی اقتصادی در ایـران «بی‌انضباطی اداری» اسـت. در جهان بهترین نیروی انسـانی جذب دولت می‌شود؛ اما در ایران فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های درجه دو و سه جذب دولت می‌شـود. چنین سیستم اداری بی‌شـک بی‌انضباطی مالی ایجاد می‌کند و این بی‌انضباطی مالـی و اداری به ناکارآمدی در دولت می‌انجامد. حال آنکه در آمریکا بیشترین مشاغل مالی را نیروی کار متخصص ایرانی دارد؛ اما در خود ایران این افراد نخبه جذب سیسـتم نمی‌شوند؛ بنابراین مسئله توسعه قطعا نیاز به استراتژی دارد. بخشی از این مشکلات ناشـی از عملکرد و بی‌برنامگی دولت است و بخشی نیز ناشی از ساختار و سیسـتم عدم تدبیر. ما باید از جهان یاد بگیریـم. آلمان که بعد از جنگ جهانی به دو تکه تقسـیم شد، امروز چهارمین اقتصاد جهان است؛ چراکه منطق و علم در این کشور حاکم اسـت. پازوکی خاطرنشـان کرد: اساسـا بودجه باید با برنامه هماهنگ باشد؛ اما اکنون این‌گونه نیست؛ زیرا درحالی‌که بودجه سازمان فرهنگی رشد فزاینده پیدا کرده اما وضعیت فرهنگی کشـور به همین منوال است که می‌بینید. اگر با معضلات و مشکلات برخورد علمی و کارشناسی شـود و نظام شایسته‌سالاری و تدبیر در نظام تصمیم‌گیری کلان حاکم شـود؛ قطعا ما هم می‌توانیم جزء کشورهای توسـعه‌یافته باشیم؛ اما اداره کشور آن هم با روال هیئتی، وضع به همین منوال باقی خواهد ماند.

اقتصاد ایران در گرو سیاست است، نه توسعه

ایـن اقتصاددان با بیان اینکه وقتی با جهان با احترام صحبت کنیم، قطعا می‌توانیم اثرش را در اقتصاد کشور ببینیم، گفت: نمونه‌اش کشورهای حاشیه خلیج فارس است که وضعیت معیشت‌شان با وجود سطح پایین فرهنگی بهتر از جامعه ایران است. خاتمی مؤدبانه به گفت‌وگو با جهان پرداخت و آثارش را در دولت خود و به‌ویژه اقتصاد کشـور دید. در همه‌جای دنیا سیاست خارجی در خدمت رشد و توسعه اقتصادی است؛ اما در ایران اقتصاد در گرو سیاست است. فضایی ایجاد کرده‌اند که حتی ایرانیان دوتابعیتی هم وارد ایران نمی‌شوند؛ درحالی‌که این افراد با خود دلار به اقتصاد کشور تزریق می‌کردند؛ بنابراین باید بدانیم که اقتصاد دسـتوری نیسـت. به‌عنوان مثال سـوئیس به‌عنوان یک کشـور که به گاوصندوق جهان معروف است، ارتش ندارد؛ اما پلیس بسیار قوی دارد و عضو سازمان ملل هم نیست؛ اما مقر سازمان ملل در سوئیس است. در این کشور نظام تدبیر حاکم اسـت؛ اما در اینجا تدبیر و انضباطی وجود ندارد؛ درحالی‌که بدون مطالعه کارشناسـی در سال جاری ۵۶ درصد دسـتمزدها افزایش پیدا کرد که این مسئله باعث افزایش و رشد بی‌کاری شده است. امروز در دولت رئیسی افرادی بر سر کارند که مخالف اقتصـاد رقابتی و آزادنـد. یکی از این افراد اکنون رئیس منطقه آزاد اسـت؛ درحالی‌که ما اگر مجلس قوی داشـتیم، جلوی چنین تصمیم و انتخابی می‌ایسـتاد. درنتیجه تنها می‌توان از طریق تعامل با جهان، برنامه مدون و استفاده از نیروهای کارآمد و متخصص به مشـکلات اقتصادی در ایران فائق شـد. اگر سیاست خارجی دولت سیزدهم اصلاح نشـود، قطعا بودجه ایران به سرمنزل مقصود نخواهد رسید. در صورت عدم اصلاحات اقتصادی و تغییر در مواضع دولت نسـبت به سیاست خارجه، اقتصاد ایران و نرخ تورم این اسـتعداد را دارد که با توجه به بودجه ۱۴۰۲ به سـمت ونزوئلایی‌شدن حرکت کند. امید می‌رود که با راهکار اقتصادی و حل مسئله برجام، دولت بتواند جلوی رشد تورم را بگیرد و سلامت اقتصاد را به کشور برگرداند.

باید نسبت تعداد اتومبیل‌ها را در ایران با نرخ بنزین سنجید

پازوکی درباره احتمال افزایش قیمت حامل‌های انرژی گفت: قیمت انرژی از سـال ۹۸ به این سو کاهش پیدا کرده است و امروز نیم لیتر بنزین ۷۵۰ تومان است؛ درحالی‌که قیمت یک بطری آب معدنی چهار برابر این عدد اسـت. وقتی این اتفاق می‌افتد؛ یعنی نمی‌خواهیم مملکت خوب اداره شـود؛ زیرا قیمت‌ها منطقی و کارشناسـی نیسـت. می‌گویید کشور قرار است با وجود تحریم و تبعات آن در اقتصاد چگونه اداره شود؟ باید بگویم درآمد نفتی دولت خاتمی ۲۷۰ میلیارد دلار بوده و احمدی‌نژاد فقط ۶۰۰ میلیارد دلار نفت خام فروخت؛ اما کشور را در مرداد ۹۲ با نرخ تورم ۴۰ درصد و رشد اقتصادی منفی ۶/۸ درصد تحویل داد.

با چه منطقی کسی را مسئول توافق کردید که مخالف برجام است

این اقتصاددان افزود: همه کسـانی که در دولت نهم و دهم کشور را به عقب بردند، امروز دوباره بر روی کارند. باید از مسـئولان پرسـید که بر چه اساس و منطقی کسی را مسـئول پیگیری توافق هسته‌ای کردید که خود مخالف برجام بوده است؟ در سال‌های دهه ۷۰ میلادی، ویتنام توسـط آمریکا بمباران شـد؛ اما امروز صـد میلیارد دلار حجم صادرات غیرنفتی‌اش فقط به آمریکا اسـت. این کشـور به آمریکا پوشـاک و کفش و... صادر می‌کند؛ درحالی‌که صدها هزار انسان در ویتنام به دست آمریکا کشته شدند. ویتنام همچنـان کالای مصرفی به آمریکا صادر می‌کند. اگـر ما هم به آمریکا کالا صادر کنیم، به نفع اقتصاد ملی اسـت؛ اما در مقابل روزبه‌روز حلقه را بر گلوی اقتصاد ایران تنگ‌تر می‌کنیم. این مسـائل به نظام تدبیر بازمی‌گردد که باید منافع ملی را تشخیص دهد. ما در جنگ هشت‌سـاله ایران و عراق کمتر از ۲۵۰ هزار نفر شـهید داشـتیم؛ اما در ویتنام میلیون‌ها انسان کشته شدند. باوجوداین امروز بزرگ‌ترین بازار صادراتش آمریکاست؛ اما در ایران با کارفرمایان نوآور اقتصادی به‌خوبی برخورد نمی‌شـود؛ نمونه‌اش محمدتقی برخوردار، صاحب کارخانه پارس الکتریک و اولین تولیدکننده تلویزیون در ایران بود که در ابتدای انقلاب اموالش را مصادره کردند؛ بنابراین امروز باید بورژوازی ملی را حمایت کرد، کسـی که تولید ملی و سرمایه‌گذاری در این کشور می‌کند، باید مورد حمایت قرار بگیرد؛ چراکه هر کجا بتوانیم بخش خصوصی کارآمد را مورد حمایت قرار دهیم، سـرمایه‌اش افزایش پیدا کند، ایجاد اشـتغال می‌شـود و درنهایت می‌توان از آن تولیدکننده مالیات گرفت.

ایران راهی جز همگامی با تحولات جهانی ندارد

پازوکـی در پایان با بیان اینکه با وجود همه انتقاداتم، آینده ایران را به دلیل تحولات در فناوری بسـیار مطلـوب می‌بینم، گفت: معتقدم که در ۱۰ سـال آینده ایران از جرگه مشکلاتی که در آن گرفتار شده، رهایی پیدا می‌کند و افق زیبا و توسعه‌مندی در انتظارش خواهد بود. همچنان تأکید می‌کنم که ایران راهی جز همگامی با تحولات جهانی ندارد؛ چراکه دیگر با مدیریت سـنتی نمی‌توان یک جامعه صنعتـی را اداره کرد و باید بدانیم اندیشه‌های مدرن، جهان مدرن را اداره می‌کند، نه ابزارهای مدرن.

شما آقای مدیر! آیا آماده‌اید؟

ادامه از صفحه اول

ایـن زمین‌لـرزه کـه از آن به‌عنوان سـترگ‌ترین زمین‌لرزه ترکیه از سـال ۱۹۹۹ میلادی و یکی از بزرگ‌ترین زلزله‌های ثبت‌شده منطقه در سده اخیر یاد می‌شـود، در همبری پیوند سـه‌گانه بین صفحات آناتولی، عربستان و آفریقا، در پهنه گسلی گسله فعال و لرزه‌زای آناتولی شرقی قرار دارد. پیش از شـروع توالی زمین‌لرزه‌های ۱۷ بهمن ۱۴۰۱، از سال ۱۳۴۹ خورشیدی (۱۹۷۰)، تنها سه زمین‌لرزه به بزرگی شش یا بیشتر در فاصله ۲۵۰ کیلومتری از رومرکز کانونی زمین‌لرزه کنونی رخ داده است که بزرگ‌ترین آنها با بزرگی ۶٫۷، در شمال خاوری زمین‌لرزه‌های ششـم فوریه در ۲۴ ژانویه ۲۰۲۰ به ثبت رسیده است. زمین‌لرزه ۷٫۵ ریشـتری در زمین‌لرزه ششـم فوریه بین گسـتره لرزه‌ای رویداد ۷٫۸ ریشـتری و رویداد ژانویه ۲۰۲۰ در امتداد یا در همبری گسله آناتولی شـرقی رخ داده است. برخلاف سکون نسـبی لرزه‌ای ناحیه مرکزی زمین‌لرزه‌های ششـم فوریه جنوب ترکیه، حلب در شمال سوریه در پیشـینه تاریخی خود با زمین‌لرزه‌های ۷٫۱ و ۷٫۰ ریشـتری سال‌های ۱۱۳۸ و ۱۸۲۲ میلادی به ویرانی کشیده شده است.

زمین‌لرزه‌های آغازین روزهای بهمن‌ماه ۱۴۰۱ شهرسـتان خوی و نواحی پیرامونی آن که به احتمال زیاد از جنبش دوباره پاره گسـله جنوبی گسل موسوم به گسله گیلاتو -سیه‌چشمه- خوی با راستای تقریبی شـمال باختری-جنوب خـاوری و در ازای کل نزدیک به ۱۴۰ کیلومتر با گذر از شـهر خوی به گواه گذشـته لـرزه‌ای خود فقط در همین قطعه از سـامانه گسـلی توان لرزه‌ای تولیـد زمین‌لرزه‌هایی با بزرگای شـش ریشـتر را دارد که از نیم‌سـده پیش شناخته شده و به تکرار در انتشـارات سازمان زمین‌شناسـی و اکتشافات معدنی و پژوهشکده علوم زمین بروشنی قابل رهگیری است. اگرچه شاید لازم به یادآوری دوباره نباشد که در این مورد اخیر نیز مانند دیگر گزارش‌ها و هشدارهای رسـمی و غیررسـمی درباره گریز ناگزیر آسیب‌پذیری جای‌جـای ایران‌زمین از جمله پایتخت، کلان‌شـهرهایی مانند کرج، تبریز و مشـهد، شهرها و روستاهای کشـور در رویارویی با زمین‌لرزه احتمالـی آینده و پیامدهای آن، درخواسـت تأمیـن اعتبار (هرچند اندک!) یا پشتیبانی از انجام مطالعات تکمیلی مورد نیاز زمین‌شناسی زمین‌لرزه، مورد بی‌توجهی غیرقابل باور و پشت‌هم‌اندازی‌های مکرر به‌گونه‌ای نهادینه‌شـده در نزد تصمیم‌سـازان وقت مانند مسئولان دیروزشـان یا صاحب‌منصبان امروزشـان، در سطح استانی و چه در سازمان‌های «حاکمیتی» در مقیاس کشوری قرار گرفت!

ویژگی‌هـای زمین‌شـناختی، جامعه‌شـناختی مجموعـه زمین‌لرزه‌های رخ‌داده در بهمن‌ماه در دو سـوی مـرز ایران و ترکیه شاهد و تاکیدی دوباره اسـت بر دومینوی لرزه‌خیزی و آسیب‌پذیری گسـترده منطقه که با مدیریت کهنه و ناهنجار شهری، ناشی از نبود باورمندی بر برنامه‌ریزی دانش‌پایه، سرمایه‌گذاری مستمر در تجهیز و هزینه‌کرد در پژوهش‌های هدفمند برای تهیه روزآمد نقشه راه علمی در مسیر توسعه پایدار و تاب‌آوری اجتماعی به دور از هرگونه خرافات در چرایی حوادث طبیعی به زشتی رخ می‌نماید.

تردیـدی نیسـت کـه در ایـن میـان شـایعات، پیش‌بینی‌هـا، بیهوده‌گویی‌ها یا مقایسـه‌های غیرعلمـی زمین‌لرزه‌های رخ‌داده با زمین‌لرزه‌های دیگر کشورها برای نمونه ژاپن بدون کمترین توجه به گوناگونی ویژگی‌ها و تفاوت‌های لرزه‌زمین‌ساختی، نزد اهل فن و خرد همچون نتی ناکوک و چون آبی بر کهنه آسیاب شکسته جهل‌پیشگان پرگو در تناقض ماهوی با انفجار دانایی در سده ۲۱ است.

از این میان، پیش‌بینی‌های احتمال رخ‌دادن زمین‌لرزه در شهرهای تبریز یا استانبول ناشی از سری زمین‌لرزه‌های سترگ ۱۷ بهمن جنوب ترکیه در فضای مجازی یا در مصاحبه‌های کلیشـه‌ای رایج مشابه با آنچه پس از هر رویداد زلزله از تریبون‌های گوناگون! دیده می‌شـود (بدون توجه به سـازوکار و ویژگی‌های زمین‌سـاختی و لرزه‌ای) در همین شمار قابل‌دسته‌بندی است.

با توجه به هندسـه و سازوکار سامانه گسله‌های جنبا و لرزه‌زای گیلاتو -سیه‌چشـمه- خوی در شـمال باختری ایران و گسله شرق آناتولی در جنوب ترکیه پربیراه نیسـت اگر چنین نتیجه‌گیری شـود که «اگر» در صورت همبسـتگی جنبشی-زایشـی دو سامانه گسلی یادشـده، پس از زمین‌لرزه هشـتم بهمـن خوی، شـاهد رخ‌دادن زمین‌لرزه‌های شـوم و ویرانگـر ۱۷ بهمن غازی‌آنتـپ نمی‌بودیم! احتمال انتقال و جابه‌جایی تنش انباشـته ناشی از جنبش راستگرد پس از زمین‌لرزه‌های خوی به‌سـوی شـهرهایی ماننـد مرند، تبریز و حتی شـاید شـهر مراغه و پهنـه خاوری دریاچـه ارومیه و حتی بخش‌های جنوبی‌تر آن نیز ناممکن نمی‌بود! درحالی‌که با توجه به الگـوی توزیع و رهایی چیگرد تنش و با توجـه به آرایش مکانی و جانمایـی دو زمین‌لرزه اصلی ۱۷ بهمـن ترکیه و پس‌لرزه پیامد آن، شواهد نو زمین‌ساختی بیشتر نشان از احتمال رخداد لرزه‌ای آتی -نه در اسـتانبول- که بر یکی از دو شاخه گسلی مرز لبه قاره‌ای عربی-آفریقایی در مدیترانه خاوری (پهنه آبی یونان) و با احتمال بیشتر در گسـتره جغرافیایی بخش کرانه‌ای سوریه، لبنان، دریای مرده، اردن، کرانه باختری و اسـرائیل خواهد بود. پیش‌بینـی کوتاه‌مدت زمین آرزوی دیرین انسـان است که برخلاف پیش‌بینی‌هایمان و درازمدت با دانش امـروز هنوز به‌صورت عملی فراهم نیامده اسـت ولی بر پایه داده‌های موجود از مطالعات زمین‌سـاختی، پارینه‌لرزه‌شناسی و ژئودتیـک، زمان چنین رخـدادی همچنان در هالـه‌ای از ابهام و عدم قطعیت برای بازه زمانی از چند سال تا چندده سال آینده قابل انگاشت خواهد بود.

از دیگـر نـگاه، لازم به یـادآوری اینکه پس از رخـداد زمین‌لرزه بهار ۱۳۹۴ خورشـیدی (آوریل ۲۰۱۵) پایتخت نپـال با بزرگای ۷٫۶ در مقیاس ریشـتر یکی از شهرهای سـه‌گانه با خطر بالای لرزه‌ای با احتمال رخـداد نزدیک: کاتماندو، تهران و اسـتانبول، پایتخت ایران و شـهرهای پیرامونی آن بـا جمعیتی نزدیک بـه ۱۵ میلیون نفر و پایتخت اقتصـادی ترکیه با جمعیتی حدود ۱۶ میلیون نفر همچنان در کابوس سرنوشت هراسـناک خود در رویارویی با زمین‌لرزه ناگزیر آینده به سـر می‌برنـد. از این میان برخلاف تهران، اسـتانبول با اتکا بر سیاسـت راهبردی بر مدیریت غیرامنیتـی، با توجه به ویژگی‌های یگانه جغرافیایی این کلان‌شـهر در پیوندگاه دو خشکی آسیا و اروپا با پیوستن به شبکه سوپرسایت جهانی (شبکه آزمایشگاه طبیعی) از سال ۲۰۱۴ در تعاملی بین‌المللی و پویا، ضمن بهره‌مندی از خدمات پشـتیبانی آموزشـی جهانی، انتقال دانش و فناوری و جذب نیروی انسـانی متخصص، بیشترین رکورد جذب سـرمایه و امکانات نرم و سخت‌افزاری را از آن خود کرده است.

شبکه موسـوم به سوپرسایت یا شـبکه آزمایشگاه‌های طبیعی مخاطرات زمین‌شـناختی یک مشـارکت بین‌المللـی داوطلبانه با هدف بهبود سازوکار تربیت و آموزش نیروی انسانی کارآمد و ارتقای دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در اجرای پروژه‌های مطالعاتی و مدیریت بحران، با رویکرد اشتراک و دسترسی آزاد دانش، پژوهش‌های علمی در حوزه مخاطرات زمین‌شناختی، ارزیابی، ترویج و جذب سریع و مؤثر نتایج علمـی نوین برای افزایش بهره‌مندی عمومی در کاهش خطر بلایای طبیعی در مقیاس منطقه‌ای و جهانی است.

گرچه منزل بس خطرناک اسـت و مقصد بس بعید/ هیچ راهی نیست کان را نیست پایان غم مخور (حافظ شیرازی).

*** عضـو هیئت‌علمـی و رئیـس کرسـی یونسـکو در مخاطرات زمین‌شناختی ساحلی، پژوهشکده علوم زمین**